

10. Сорока П. Перед незримим вівтарем. Денники 2007 року / Петро Сорока. – Тернопіль: “СорокаА”, 2008. – 296 с.
11. Стех Марко. Хто хоче відродитися, мусить померти / Марко Стех // Критика, березень 1999. – С. 17–21.
12. Slavica CLIII. Wielkie tematy kultury w literaturach slowiackich 9. Ciaio / Agnieszka Matusiak, Ilona Gwyłdu-Szewczenko, Magdalena Koch, Ewa Komisaruk, Julia Rysicz, Anna Ursulenko [red.]. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2011. – ss. 816.

МОНСТРУОЗНЕ ТІЛО: ОБРАЗ ГОЛУМА В “ЛЕГЕНДАРІУМІ” ДЖ.Р.Р. ТОЛКІНА

Вікторія ЯРЕМЧУК

Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена аналізу образу Голума, персонажа циклу творів Дж.Р.Р. Толкіна. Зображення тілесної деформації та трансформації персонажа в ретроспекціях та очима інших персонажів віддзеркалює циклічність виринання міфологічного Зла в міфопоетичному світі автора. Духовне спотворення початково доброї істоти Перстеном Всеваддя довершується фізичними тортурами, що є механізмами тоталітарної машини “легендаріуму”, які трансформували цілі народи (орків, тролів), що властиво відображає суттєві всесвітні процеси сьогодення.

Ключові слова: монструозне тіло, “Інший”, Голум, забруднення, безсмертя, Дж.Р.Р. Толкін.

Статья посвящена анализу образа Голума, персонажа цикла произведений Дж.Р.Р. Толкина. Изображение телесной деформации и трансформации персонажа в ретроспекции и глазами других персонажей отражает цикличность возвращения мифологического Зла в мифопоэтическом мире автора. Духовное искажения изначально доброго существа Кольцом Всевадства совершается физическими пытками, механизмами тоталитарной машины в “легендаріуме”, которые трансформировали целые народы (орков, троллей), что свойственно отражает существенные всемирные процессы современности.

Ключевые слова: монструозное тело, “Другой”, Голлум, загрязнение, бессмертие, Дж.Р.Р. Толкин.

The article analyzes the image of Gollum, a character in J.R.R. Tolkien's cycle of works. The depiction of bodily deformation and character transformation given in flashbacks and seen through the eyes of other characters reflects the cyclical nature of mythological Evil recurring in the mythopoeic world of the author. The spiritual

distortion of the initially good being with the Ring of Power is performed with the help of physical torture, which is a mechanism of the totalitarian machine of the “legendarium”, which transformed the entire nations (orcs, trolls) – the process describing fundamental global processes of today.

Keywords: monstrous body, “the Other”, Gollum, pollution, immortality, J.R.R. Tolkien.

“Alas! There are some wounds that cannot be wholly cured” [10, с. 268].

Творчість Дж.Р.Р. Толкіна позначена глибоким розумінням суспільно-політичних, культурних, цивілізаційних та світоглядних процесів сучасного йому світу з проєкцією на майбутнє. Відтак, звернення до аналізу його розуміння тілесності та втілення цього розуміння в циклі міфопоетичних творів, т.зв. “легендаріумі”, вимагає від дослідників ретельного розкодовування шарів смислів, вкладених у сюжет, систему персонажів, стиль тощо. З т. з. важливості аналізу тілесності в творах письменника, було б вочевидь цікаво зосередити увагу на інтерпретації певних тем (народження, занепаду, воскресіння, фізичної дисципліни, болю, страждання, катування, хвороби, голоду, перевертнів, метаморфоз тощо), центральних бінарних опозицій (плідність/целібат, чистота/забруднення, прозорість/світлопроникність, духовність/матеріальність, відсутність/наявність, смертність/безсмертя), а також досі невивчених питань (іконографії, танку, харчування, і навіть фізичних вправ).

Тіло в “легендаріумі” Толкіна важливо аналізувати також у зв’язку з текстами середньовічних патристів, звичайно, добре відомих професору англо-саксонської літератури і використаних ним у процесі роботи над окремими творами. Акцент письменника на духовності (*flia*) вимагав від нього постійного підпорядковування їй фізичного (*hrqa*). Не зважаючи на те, скільки місця він приділяв описам краси зображуваної Арди, дослідники художнього світу митця все ж наголошують на їхній другорядності в порівнянні з духовною складовою. Аскетичні дискурси ранньої церкви надавали пріоритет фізичній дисципліні і тілозреченню. У ранніх англосаксонських діалогах душі й тіла, агіографічних і медичних текстах, латиномовних покайних поетичних текстах відображене бачення тіла як перешкоди на шляху до порятунку. В часи ранньої християнської церкви, людське тіло розглядалося як мікроверсія космічного організму. Відповідно, людські тіла, на думку тогочасних мислителів, володіють такими самими характеристиками, що й небесні об’єкти. Багато патристів висловлювали думку про те, що істоти Всесвіту створювалися у два

окремих етапи: першими були ангельські створіння догріховної доби, які стояли осторонь гендерного розрізнення. Істоти другого етапу творення були тісно приземленими і виявляли постгріховну статеву диференціацію. Св. Августин був відповідальним за переорієнтування цієї теорії, стверджуючи, що есхатологічно-месіанське народження Христа дало втілення Слову і, таким чином, відновило зв'язок між людиною і Богом. Він також вважав, що аскетичний контроль за тілом перетворює його в прозору оболонку для душі, що корелюється з Толкіновим використанням понять прозорості та просвічуваності (так, персонаж “Володаря Перстенів” Фродо світиться божественним світлом причетності до Бога наприкінці свого квесту). Крістофер Вакаро зауважив щодо джерел поглядів письменника на тілесність, що “рання англійська релігійна поезія і проза рясніють зображеннями мучеників <...> тіла яких світяться як скло, заповнене світлом” [15, с. 13]. Тим не менш, після детального дослідження текстів, стає очевидно, що Толкін вважає ідеалізованою цілісністю просте життя Гобітону, повне фізичних насолод і неструктурованої релігії. У той час як перший етап творення Арди наслідуює виникнення ангельських створінь догріховної доби, Валар ніколи повністю не відмовляються від своїх тілесних сутностей, а відтак і від тілесної сутності Арди – Середзем'я. Втрата одним із Валар, Морготом, тілесної сутності додає символічності його гріхопадінню та вигнанню з кола Сил.

Дискурс тілозречення має пряме відношення до складного поняття Євхаристії і концепції Тіла Христового, яке Толкін розумів і коінгерентно, як Церкву та її членів, а також як Пастиря спільноти, зміненого і благословенного. Митець поклав ці аспекти в основу міфопоетичної моделі світу, привертаючи особливу увагу до воскресіння політичного тіла в об'єднанні Королівства Арнору і створивши образ цілющих євхаристичних хлібців-лембасів королеви ельфів Галадрієлі. Звичайно, уяву Толкіна живили окремі біблійні, апокрифічні та гомілетичні тексти. Книга Буття і Євангелія стали буквально і символічно матеріалом для змалювання відмінностей між тілом до і після гріхопадіння, а також між смертними і божественними тілами. Концептуально, тіло є ключем до тлумачення складних, а іноді й суперечливих думок Толкіна про стан світу цих двох етапів. Спираючись на цю теоретичну основу аналізу тіла в літературі, зокрема на праці Мішеля Фуко, Юлії Крістєвої, Жака Лакана, дослідники творчості Толкіна почали досліджувати тілесність Середзем'я

у співвідношенні до понять статі, гендеру, бажання і влади. У цій розвідці увага зосереджується на осмисленні зображення монструозного тіла й персонажа Голума, індивідуального репрезентанта збірною образу “Іншого” в міфопоетичному світі письменника.

Варто зауважити, що в поняття “монструозне тіло” вкладаю не лише аспект ненормативності, що є доволі складним поняттям для фентезійного твору, зважаючи на виписування автором расових відмінностей та множини норм, а й аспект символічності або й інструктивності, виходячи з відомого тлумачення латинського кореня “monstrum”, як похідного від “monere”, що означає *попереджати, навчати, позначати*. Оскільки відомим є той факт, що таке тлумачення поняття “монстр” є також надбанням патристики, а саме Св. Августина, припускаю, що Толкін міг вкладати в образ монстра-Голума не лише поняття про втілення Зла, а й сигнал про симптоми соціо-культурного колапсу. Крістофер Вакаро звертає увагу на можливість впливу англосаксонського епосу “Беовулф”, а саме образу Гренделя на тілесне зображення Голума. Зображення блідих виблискуючих очей Голума, які деколи запалюються особливо страшним зеленим блиском, вчений порівнює з описом очей Гренделя, який входить до Геороту: “линув з очей його / подібний до полум’я полиск недобрий...” [*him of ēagum stōd/ligge gelficost/leoht unfeger*] [14, с. 185]. Вперше ми знайомимося з символічно-тілесним описом Голума в оповіданні “Тобіт”: *Тут, глибоко під землею, край темної води жив старий Голум, маленьке слизьке створіння. <...> Він був просто Голум – темний, мов сама темінь, за винятком двох великих круглих білястих очей на вузькому пуску. В нього був човник, і він безшумно ковзав у ньому по озеру – бо то таки було озеро, широке, глибоке та страшенно холодне. Він веслував довгими задніми лапами, звисивши їх через борт, але не залишав на воді ні брижінки. Він видивлявся своїми білястими, подібними до ліхтарів очима сліпу рибу і блискавично хапав її довгими пальцями. М’ясо він теж полюбляв. Йому смакували тобліни, якщо вдавалося їх роздобути* [3, с. 128], в якому відразу бачимо паралелі з монстром епічної поеми: *Кремезна почвара у кромішній темряві / <...> лихославний заброда, що забрав собі пустища, / багна і твані. Потвор сородич / він у лігві їх цулився, нещасний відколи / суджено Господом ізгойми бути їм...* [1, с. 10–11]. Обидва створіння різних художніх світів відчують потребу в ізоляції від соціуму у зв’язку із вродженими чи набутими тілесними ознаками і, як результат, прогресуючої психологічної травми. Не дивно,

що єдиним можливим варіантом контакту ізольованого та тілесно трансформованого індивіда з іншими індивідами є розгадування загадок, відсилання до міфологічної свідомості й, водночас, до одного з найрозповсюдженіших жанрів англосаксонської літератури. Вступаючи в розмову із собі подібним, але іншим, Голум пропонує низку загадок, в основу яких закладено його відчуття власного тіла й впливу на власне тіло: *Безголий – реве, / Без крил – до польоту, / Беззубий – рве, / Лепече – без рота* (відповідь – вітер); *Жива, але не дише, / Від смерті холодніша, / Хоч не спрагла, н'є щомить, / Вся в броні, що не бряжчить* (відповідь – риба); *Пожирає все він: / Квіти, птаство, тварин, / Сталь точить дебели, / Каміння меле, / Вбиває королів, руйнує міста, / Гори на прах оберта* (відповідь – час) [3, 137–138]. Коли створіння не в змозі відповісти на чергове запитання гобіта Білбо, з яким бавився в загадки, Голум реагує, як тварина, або як людина етапу первісної свідомості і очевидно зародження мовлення: *Він сичав, бубонів, розхитувався взад і вперед, ляскав задніми лапами по долівці, звивався і корчився, проте ніяк не наважувався використати останню спробу* [3, с. 140].

Автор пояснює тілесно-моральну деградацію Голума контактом з Перстеном Влади, який дає звичайному гобіту надзвичайну властивість до тілесної невидимості: *Тепер він [Смігол] міг вивідувати чужі таємниці та підстроювати родичам найогидніші капості. Він дуже добре вмів зауважувати, що могло спричинити шкоду тим, хто його оточував; Перстень обдарував його владою якраз до мірки. Його штурхали, а він кусав у відповідь. Смігол почав викрадати то те, то се, ходив тепер, бурмочучи до себе, і у горлі його щось булькотіло. За це він одержав назвисько Голум, й всі його проклинали та гнали геть; наешті бабуса, що бажала зберегти спокій у родині, вигнала його з дому навіки. <...> Невидимими пальцями він ловив рибу у глибоких вирах та їв її сирою. Якось у літню спеку він схилився над водою і відчув, як сонце палить йому потилицю, а відблиски на воді колють очі. Це примусило його вперше за довгий час згадати про сонце. Тоді востаннє глянув він на денне світило й пригрозив йому кулаком* [10, с. 63]. Так поступово тілесно-моральна трансформація перетворюється на виключно тілесну – тривале самотнє проживання у темряві вибілює шкіру, видовжує кінцівки Смігола, його очі стають страхітливо білими, хребет вигинається для зручності пересування на чотирьох, а тривалі періоди голоду перетворюють тулуб на живий скелет. З Іншого він перетворюється на монстра-Іншого,

страхотливу істоту навіть для Інших Саурона – орків та гоблінів. Очевидно саме в період жажливих тілесних змін зафіксовується остаточне розщеплення особистості, яке виявляється у різкій зміні ставлення до самого себе: *Ненависть не можна відокремити від любові, він ненавидів Перстень і водночас любив, як себе самого. Він не міг його позбутися* [10, с. 64].

За винятком Фродо, в “легендаріумі” письменника нема більш детальних описів гобітів, аніж опис Голума, змарнованого, зважнілого під тягарем років і неприродньо кістлявого: *Тепер це була схудла, жалюгідна істота, жовта в'яла шкіра та кістки* [12, с. 221]. Існує причина для цього авторською реалізму. Те, що відбувається з тілом Фродо протягом його квесту, а відтак і те, що відбулося з тілом Голума, є зовнішнім проявом зміни його внутрішнього стану. У випадку обидвох гобітів, Толкін надає носінню Перстня метафоричного сенсу втрати себе і поступового розчинення у процесі зникнення і з'яви. Це можна проілюструвати на прикладі сходження товариства Перстня до шахт Морії, де говориться, що Фродо може бачити темряву глибше, ніж будь-який з його товаришів, що приписується частково його рані моргульським ножом, частково його кількарязовим одяганням Перстня [10, с. 325]. Здається очевидним, що Толкін не просто говорить нам, що Фродо має відмінне нічне бачення, але про те, що його сприйняття темряви, втіленої (або одухотвореної) у Примарах Перстня, як і темряви, яка в наростала в ньому, дуже загострилося. Не випадково, що саме в цей момент його випробувань в підземному царстві Морії Фродо відчуває присутність власної тіні, Голума, який і в прямому, і в образному сенсі стає його двійником-тінню.

Джейн Чанс досліджує неартикульованість тіла в праці “Міфології влади” (2001), в якій дослідниця, однією з перших, звертає увагу на особливу роль тілесності персонажа Голума. Виспівуючи свою примітивну тілесно-спрямовану пісню: *“Грунт твердий, кусючий, злий, / На вугілля схожий, / Ніжки наші палить, змій. / Ніхто не допоможе. / Камінь, скелі, валуни, Немов кістки оголені / – Хто розгризти зможе?...”*, він асоціюється з їжею, глибше, з вічним тілесним голодом, як результатом складної травми [4, с. 84]. Толкін не дає детального опису, але натяки, розкидані в репліках персонажів та нарації оповідача, свідчать про те, що позбувшись випадково свого скарбу, тобто Перстня Влади, Голум вирушив на пошуки і, за свідченням мага Гендалфа, *Горлум ні за що*

не хотів зізнатися, де пропадав. Він лише плакав! називав нас жорстокими, і в горлі його булькотіло: гор-р-дум, гор-р-дум... А ледь натиснеш – хниче та здригається, та потирає свої довгі руки, немов йому боляче від спогаду про колишні тортури. Але, здається, сумніву нема: повільно, крок за кроком, миля за милю посувався він на південь, поки нарешті не досяг Мордору [10, с. 267].

Угорський дослідник Джерджелі Нагі, погоджуючись з Чанс, у статті ““Втрачений” суб’єкт Середзем’я” (2006) доводить, що *тілесні звуки домінують в мовленні Голума, виявляючи приховані фізичні бажання: Дискурси влади визначають вектор уяви суб’єкта і його усвідомлення своїх тілесних бажань, а також продукування власної мови, власних значень і сенсу [13, с. 61].* Згідно з Нагі, Голум, інакшість якого виписана в його фізичній формі, позбавлений індивідуальності, трансформований в одного з Інших Саурана: *Він майже повністю розчиняється в іншій системі, в якій влада є тілесною концепцією, у якій мова й ім’я є тілесними актами (а не дефенитивними, символічними) [13, с. 61].* І справді, тіла в творах Толкіна міфологізовані в його художніх світах стосовно мови і Слова. Тіло, вважає учений, таким чином, вміщене у “фокус сил”, з допомогою яких (де)конструюється індивідум Голума. У цьому випадку, *концептуалізація влади Саурана є ... по суті тілесною, фізичною. Влада означає для нього фізичну владу над підданими [13, с. 64].*

Тілесність, таким чином, постає як аспект зображення міфологізованих персонажів. Їх міфологічний статус асоціюється із зображеннями тілесності, фізично-духовним розривом, і їх діяльність пов’язана не тільки з творенням Інших, а й з використанням влади для зміни власного тіла. І Моргот, і Саурон, антагоністи “легендаріуму”, зображені як такі, що бажали виробити свій власний задум/творіння, а не лише інтерпретувати музичну тему творення деміурга-Ілуватара, але оскільки жодна тема, яка не бере початок з мене, не існує – це неможливо [13, с. 9]. Толкін наголошує на тому, що не можливо створити щось, чого не існує в усій сукупності Світового Задуму. Моргот і Саурон, намагаються подолати цей закон, переходячи від політичної до тілесно-політичної діяльності, впливаючи на тіла інших. Вони намагаються стати метафізичним центром буття, контролюючи не тільки фізичні реалії різних модусів, а й створити нову систему, всередині якої тілесно керуються спеціально виробленими для них поняттями і значеннями. В цій системі існуватиме контроль за власними назвами, а саме іменами,

і, як відомо, Мелкор втрачає своє ім'я після страхітливої тілесної зміни та стає Морготом, а справжнє ім'я Саурона знаходиться під заборонаю і взагалі зникає зі сторінок квазіісторії Середзем'я, що також призводить до відмови від власного імені замордованих ним Інших, наприклад Голума, справжнє ім'я якого, Смігол, виринає лише у “Володарі Перстенів”, як механізм впливу. Для Толкіна дуже важливо показати мовлення і сенс, вкладаний в уста кожного окремого персонажа. Фрагментованість мовлення Голума відображає фрагментованість його душі й тіла під впливом жакливної влади Володаря Перстенів.

Незабаром від Саурона артикульовано залишається лише один орган – всевидяче Око. В тексті постійно згадується всемогутність Зору Володаря, його проникливість і кмітливість, зловіща мудрість (Голум неодноразово виголошує свої побоювання, що Саурон “побачить їх чи почує”). За визначенням Томаса Шиппі, влада Саурона над Голумом полягає в оперуванні об'єктом його залежності, яка реалізується в спектрі його тілесних бажань. Дослідник також зазначає, що змінюючи фізичний об'єкт бажання, Перстень влади, в складний і багаторівневий феномен, Саурон зумів управляти індивідуальністю Голума і спричинити деградацію його мовлення, що стає фінальним кроком до порушення норми, створення Іншого. Нівелюючи тіло за допомогою тортур і головної зброї – Перстень Влади, Чорний Володар знищує й самого суб'єкта, але лише при умові повного розчинення матеріальної сутності (його найдосконалішими творіннями є Назгули, чії тіла були повністю знищені). Перстені Влади поступово переводили носія у світ примар, підтримуючи, однак, видимість існування його тілесної оболонки. Плоть у Толкіна є “невмирущою” у контакті з Перстеном, практично безсмертною. Лише духовна самопожертва в “легендаріумі” має силу зруйнувати прокляття Перстень і нарешті спричинити фінальну смерть плоті. Незважаючи на реальність розчинення і перетворення в суто духовне створіння, Перстень впродовж усієї історії пов'язаний із втіленням: він вимагає від свого носія підтримувати фізичну форму для того, щоб керувати нею, дарує безсмертя, яке насправді є продовженням існування тіла без змін чи росту, а також дар невидимості, який може вражати або жахати, і все ж є тілесним. Маг Гендалф не передбачає позитивного завершення квесту для будь-кого з носіїв Перстень, вказуючи на те, що, врешті-решт темна сила переможе кожного з них незалежно від того, наскільки сильним буде опір. Голум трактує цю думку тілесно,

стверджуючи, що Саурон поглине всіх і все, якщо отримає Перстень. Образ Саурона, який через Перстень або своїх слуг, вбирає у себе численні жертви, є постійно домінуючим фактором розпаду особистостей (не лише Смігола, а й Боромира, Денетора, Сарумана тощо). Жахлива союзниця Саурона Шелоб, яка служить його цілям, бенкетуючи живими істотами, наповнює особистість Голума власною домінантною ознакою – вічним голодом до плоті. Оповідач “Гобіта” повідомляє, що й він, як павучиха Шелоб, *пожирає будь-яку живу істоту, навіть орка, коли йому вдається зловити і задушити його без боротьби* [3, с. 121]. Вхід до Фатальної Гори, у “Володарі Перстенів”, виглядає як рот, який веде до темних, гарячих, буркотливих нутрощів гори. У цьому центрі царювання Саурона, Сем чує шуми, схожі на звуки двигунів, тому йому здається, що його і Фродо, проковтнула жива істота, яка в той же час була машиною. Голум водночас охоче прямує у цю пашу ворога, бо без Перстеня він не мислить свого тілесного існування: *Якщо наш скарб загине, ми загинемо, розсиплемося порохом, так-так! – довгими кістлявими пальцями він шарпав попіл. – Порохом!* [12, с. 221].

Толкінове апокаліптичне бачення Війни Перстеня включає жахітливі сцени розчленованих тіл. Голум нагадує іншим гобітам, що рука Саурона мала всього чотири пальці, що пов'язано, звичайно, з відтинанням Ісілдуром пальця з Перстеном, хоча присутність Саурона, як правило, означає безтілесного ворога: він бачить через Око Саурона або промовляє через істоту, яка виконує роль Уст Саурона. Зрозуміло, що тілесне каліцтво Темного Володаря Третьої Доби віддзеркалює ранні схожі каліцтва Берена Однорукого та Маедроса, які теж втратили кінцівки у боротьбі за потужну прикрасу, символ Влади, а дев'ятипалість Фродо, якого калічить Голум, завершує історію Третьої Доби. Часте відсилення до символічно розчленованих тіл у “легендаріумі” Толкіна може свідчити про посттравматичне прагнення до відображення реальності травм, які він спостерігав в окопах Першої світової війни. Ще одним свідченням цього може бути епізод “Володаря Перстенів”, в якому гобіти Фродо і Сем услід за Голумом потрапляють в Болота Мертвих, ретельно прокладаючи свій шлях крізь бруд і воду в темряві, де Сем спостерігає примарні, таємничі вогники. Голум пояснює, що мертві обличчя у воді належать представникам різних рас, які воювали у великій битві в цьому місці сотні років тому. Сем дивується тому, яка лиха сила могла зберегти тіла померлих, які б вже давно мали стліти. Смігол не може дати йому

відповідь, залишаючи питання відкритим, але додаючи, що вони давно згнили, давно не придатні для їжі, що знову виявляє монструозну тілесну характеристику персонажа. У цій надприродній конфронтації між природним і надприродним, живими і мертвими, зникає екзистенційна границя, межа між своїм тілом і тим, що за його межами. Ерік Лід відзначає, що багато солдатів скаржилися на запах мертвих, постійну присутність навколо трупних щурів, що харчувалися плоттю, і нездатність дотримуватися чистоти, яка перетворювалася на маніакальну рису: *Це було відчуття тотального забруднення і відчуття відсутності контролю над контактом власного тіла із речовинами, тваринами, й іншими тілами <...> Було б складно знайти більше порушення меж, які відокремлюють мертве від живого, друга від ворога, гниле від істотного, ніж цей досвід [війни], який залишив глибокий слід забруднення...* [7, с. 18-19]. Вода і слиз на руках Фродо і Голума є ознаками порушення цих меж між живим і мертвим. Фродо говорить, наче він теж став приви́дом, як ті, кого він бачив під водою: *Глибоко-глибоко під водою бліді обличчя. Так, я бачив. Одні похмурі, жорстокі, інші – гордовиті та скорботні. Багато таких... шляхетних і прекрасних, водорості переплели їхнє сріблясте волосся. Але вони усі мертві, усі гниють, усі зотліли. Від них йде мертвотне синє світло* [11, с. 235]. Голум, морально-тілесна дизінтеграція якого прогресувала, переживає цю зустріч з мертвими як момент повернення до своєї юності, свого ще недеформованого тіла: *Так-так, – підхопив Голум, – усі померли, усі згнили. Ельфи, люди, орки. Згубні Болота. Давно, давно була велика битва, про неї розповідали Смеаголові, коли він був малим, коли в мене ще не було мого scarbu. <...> До них не можна дістатися, їх не можна торкнутися. Ми якось спробували, мій scarbe. Я намагався, але не дістав. Ні, мій scarbe! Вони всі давно мертві* [11, с. 235]. Сандра Гілберт називає такий локус виявлення тілесного знеособлення “антипасторальним пейзажем смерті”, коли земля, якою мандрують герої – це місце масового скупчення мертвих тіл і сама вона – одне велике сплюндроване тіло [6, с. 185]. Вілфред Овен додає ще одну характеристику цьому локусу – всепроникний запах смерті [8, с. 429], і знову тілесна особливість Голума виявляється в його звиканні чи навіть злитті із запахом смерті, який не можуть терпіти інші персонажі: *Навіть якщо ніс заткнути, все одно сморід залишиться. І ти гарний, і пан Фродо, тут усе пропахнуло тванню... – Так-так, і Сем теж. Біденький Смігол чує, але він добрий, він терпить...* [11, с. 236].

Огиду, яку викликають мертві обличчя у воді, які є немовби дзеркальним відображенням облич живих персонажів, можна порівняти лише з огидою, яку викликає сам Голум. У розділі “Приборкання Смігола” автор детально описує інакшість цієї істоти, колишнього гобіта, який гидливо відкидає їжу гобітів, а сам не одноразово порівнюється з жабою, павуком, комахою, собакою тощо. Він перебуває на наступному етапі відрази, за визначенням Юлії Кістєвої: *У відразі протест цілком всередині істоти. Мовної істоти. <...> Вона (відраза) виявиться першим автентичним відчуттям суб’єкта, що зайнятий конституванням самого себе, вибираючись зі своєї тюрми назустріч тому, що стане, тільки пізніше, об’єктами. Відраза до самого себе: перше наближення до себе...* [2]. Голум навіть не може говорити про себе, використовуючи займенник “я” і його своєрідне мовлення характеризується “загальною фонетичною і синтаксичною простотою”, “повторюваністю” і “тілесно-визначеними звуками”, як вказує Джерджелі Нагі, припускаючи, що Голум регресує до того етапу, який Кістєва могла б назвати архаїчним, домовним, етапом, коли не існувало меж між “Я” та “Іншим” [15, с. 59–60].

Верлін Флігер також зазначає: *В процесі оповіді Фродо поступово ламається, його сприйняття розщеплюється на складові світла і темряви. Ззовні ми бачимо втілення цього процесу в його ставленні до Голума, і навіть більш яскраво у ставленні Голума до нього* [5, с. 149–150]. Відраза Сема змушує його наголошувати на необхідності вигнання Голума з їхнього товариства, але Фродо, визнає зв’язок з Голумом. На думку Флігер, Голум – це *Фродо навиворіт* [5, с. 151]. Фродо частково вдається віднайти в Голумі Смігола до певного моменту. Бажання Фродо повернути “Смігола” виникає від страху втрати власного “Я”. Ця небезпека існує для усіх трьох подорожуючих локусом війни, зокрема на Мертвих Болотах, адже вони змушені наслідувати стилю Голума, нахилиючись і повзаючи, як тварини, намагаючись уникати вигрібні ями, переймаючи його неприємний запах і вкриваючись слизом. Сем глузливо промовляє: *Ще трішки, і з нас вийде чудова трійка Голумів* [11, с. 236]. Коли Голум зникає, розчиняється в лаві Фатальної Гори, письменник підкреслює, що Фродо переслідує неминуще відчуття відрази до себе, яке раніше втілювалося у Голумі, тому він намагатиметься за прикладом Гендалфа рятуватися, чинивши милосердя і жалість. Милосердя Більбо до Голума свого часу не тільки дало можливість зцілення для Смігола, а й дозволило йому з гідністю завершити свій

земний шлях і відплисти на Захід. Саме через відсутність співчуття з боку Сема до Смігола, останнього не вдається врятувати, хвора душа призводить до руйнації тіла: *Голум довго дивився на них. Дивний вираз промайнув на його кістлявому, висохлому обличчі. Злі вогники в очах згасли, начебто вугілля затягнулося попелом. Голум болісно скривився, ступив у бік перевалу, потряс головою, відступив; його роздирали сумніви. Він схилився над гобітами, простягнув тремтячу руку і повільно, дбайливо, майже ласкаво доторкнувся до коліна Фродо. У цю хвилину Голум здавався дуже старим, виснаженим гобітом, якого втомило безмірно тривале життя, бо пережив він свій час, друзів, рідню і веселі дуги своєї юності – бідний, жалюгідний, голодний...* [12, с. 323–324]. Семове називання Голума “Смердючкою” і “Липучкою” чітко ілюструє авторський задум щодо нерозривності *hrca* і *fla*, адже розрив з духовним призводить до остаточного тілесного нівелювання і навпаки в “легендаріумі”.

Підсумовуючи, важливо підкреслити по-перше, аспект тілесності персонажа Голума, що стосується втілення релігійно-світоглядних поглядів автора у тексті, написаному в реалістичній манері викладу без очевидного посилення до певного типу духовного життя. Другим аспектом назву репрезентацію створення і підтримання певної моделі культури і цивілізації у фентезійному художньому світі. Третій аспект тілесності стосовно образу Голума полягає в його міфопоетичності та модальності щодо зображеної тоталітарної системи. Монструозність персонажа, відтак, є суттєвою ознакою та сигналом автора про розщепленість свідомості сучасної йому людини та шляхів повернення втраченої ідентичності, або її абсолютної руйнації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беовульф [Текст] / Із англосаксонської розміром оригіналу переклала Олена О'Лір. – Львів : Астролябія, 2012. – 208 с.
2. Крістева Ю. Сили жаху. Есей про відразу // Незалежний культурологічний часопис “І” / Юлія Крістева [Електронний ресурс]. – № 37. – 2005. – С. 38–53. Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n37/texts/kristeva.htm>
3. Толкін Дж.Р.Р. Гобіт, або Туди і звідти [Текст] / Джон Рональд Руел Толкін ; [переклад Олени О'Лір]. – Львів : Астролябія, 2007. – 320 с.
4. Chance J. Lord of the Rings: The Mythology of Power [Текст] / Jane Chance. University Press of Kentucky, 2010 (revised, 2001). – 184 p.

5. Flieger V. *Splintered Light: Logos and Language in Tolkien's World* [Текст] / Verlyn Flieger. – Kent State University Press, 2002. – 196 p.
6. Gilbert S.M. “Rats’ Alley”: The Great War, Modernism, and the (Anti) Pastoral Elegy [Текст] // *New Literary History* / Sandra M. Gilbert. – The Johns Hopkins University Press, 1999. – p. 179–201.
7. Leed E.J. *No Man's Land: Combat and Identity in World War I* [Текст] / Eric J. Leed. – CUP Archive, 1981 (reprinted, I edition 1979). – 272 p.
8. Owen W. *Collected letters* [Текст] / Wilfred Owen. – Oxford U. P., 1967. – 629 p.
9. Shippey T.A. *The Road to Middle-earth* [Текст] / Thomas Alan Shippey. – Houghton Mifflin Company, 2003 (revised). – 398 p.
10. Tolkien J.R.R. *The Lord of the Rings : The Fellowship of the Ring* [Текст] / John Ronald Ruel Tolkien. – HarperCollins, 1999. – 371 p.
11. Tolkien J.R.R. *The Lord of the Rings, Part II* [Текст] / John Ronald Ruel Tolkien. – Harper Collins, 1999. – 317 p.
12. Tolkien J.R.R. *The Lord of the Rings, Part III* [Текст] / John Ronald Ruel Tolkien. – Harper Collins, 1999. – 290 p.
13. Tolkien J.R.R. *The Silmarillion* [Текст] / John Ronald Ruel Tolkien. – HarperCollins, 2011. – 480 p.
14. *Tolkien Studies, Volume 3; Volume 2006* [Текст] / ed. by Douglas A. Anderson, Michael D. C. Drout, Verlyn Flieger. West Virginia University Press, 2006. – 278 p.
15. Vaccaro C. *The Body in Tolkien's Legendarium: Essays on Middle-earth Corporeality* [Текст] / Christopher Vaccaro. – McFarland, 2013. – 200 p.